

М. О. Німак

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук,
асист. кафедри цивільного права та процесу

ПОРУШЕННЯ В СУДІ СПРАВ ЗА ЗАЯВОЮ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ’ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ

© Німак М. О., 2016

З’ясовано особливості порушення в суді в порядку окремого провадження справ про встановлення факту проживання однією сім’єю чоловіка та жінки без шлюбу, визначено передумови права на звернення до суду та умови реалізації права на звернення до суду по цій категорії справ, а також проаналізовано процесуальні наслідки недотримання цих умов.

Ключові слова: окреме провадження; проживання однією сім’єю чоловіка та жінки без шлюбу; факт, що має юридичне значення; передумови права на звернення до суду.

М. О. Німак

ВОЗБУЖДЕНИЕ В СУДЕ ДЕЛ ПО ЗАЯВЛЕНИЮ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ ФАКТА ПРОЖИВАНИЯ ОДНОЙ СЕМЬЕЙ МУЖЧИНЫ И ЖЕНЩИНЫ БЕЗ БРАКА

Выясняются особенности нарушения в суде в порядке особого производства дел об установлении факта проживания одной семьей мужчины и женщины без брака, определяются предпосылки права на обращение в суд и условия реализации права на обращение в суд по данной категории дел, а также анализируются процессуальные последствия несоблюдения этих условий.

Ключевые слова: особое производство; проживания одной семьей мужчины и женщины без брака; факт, имеющий юридическое значение; предпосылки права на обращение в суд.

М. О. Nimak

BRINGING A CASE BEFORE THE COURT BY THE APPLICATION ABOUT ESTABLISHMENT OF A FACT OF DWELLING AS ONE FAMILY OF MAN AND WOMAN WITHOUT BEING MARRIED

The features of bringing before the court in the order of ex parte proceeding a case about establishment of a fact of dwelling as one family of man and woman without being married are cleared up, pre-conditions of the right of court and conditions of realization of right of court in that category of cases are determined; also procedural consequences of failure to observe of that conditions are analyzed.

Key words: ex parte proceeding; dwelling as one family of man and woman without being married; fact having legal sense; pre-conditions of the right of court.

Постановка проблеми. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 234 та п. 5 ч. 1 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. [1] (далі – ЦПК України) в порядку окремого провадження суд розглядає справи про встановлення факту проживання однією сім’єю чоловіка та

жінки без шлюбу. Справи окремого провадження розглядає суд з дотриманням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (ч. 3 ст. 235 ЦПК України). Інші особливості розгляду справ окремого провадження встановлені розділом IV ЦПК України. Проте Глава 6 цього розділу містить особливості розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення загалом, а особливостей справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу ЦПК України не встановлено. Це зумовило необхідність їх дослідження з метою удосконалення правового регулювання порушення в суді цієї категорії справ та утвердження єдиної судової практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Недостатньо досліджена ця проблема і в юридичній літературі. Вирішення окремих питань започатковано у працях С. М. Лепех, С. Я. Фурси, М. М. Ясинок тощо. Окремі науковці, зокрема М. М. Ясинок, досліджували окреме провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема і факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Проте автор визначив не всі особливості порушення справ цієї категорії. Так, системне дослідження цієї проблеми з процесуального погляду науковці майже не проводили.

Метою статті є з'ясування особливостей порушення в суді в порядку окремого провадження справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, визначення спеціальних передумов права на звернення до суду по цій категорії справ та умов реалізації права на звернення до суду, а також з'ясування питання про те, хто є заявником у справах цієї категорії тощо.

Виклад основного матеріалу. Можливість реалізації права на звернення до суду залежить від умов, що визначають наявність права на звернення до суду (передумови права на звернення до суду) та умов, що визначають належне здійснення права на звернення до суду (умови реалізації права на звернення до суду).

Передумови права на звернення до суду – це коло встановлених законом обов'язкових обставин, з наявністю або відсутністю яких в особи виникає право на звернення до суду. Враховуючи особливості справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, передумови права на звернення до суду у цих категоріях справ можна поділити на загальні (ті, які притаманні для всіх справ окремого провадження) та спеціальні (ті, які притаманні для справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу).

Розглянемо загальні передумови права на звернення до суду.

1. Цивільна процесуальна правоздатність. Цивільну процесуальну правоздатність мають усі фізичні та юридичні особи (ст. 28 ЦПК України). Особливість справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу полягає в тому, що заявниками є тільки фізичні особи, оскільки ці правовідносини є відносинами приватноправового характеру.

Цивільна процесуальна правоздатність є необхідною передумовою участі в розгляді справи не тільки заявника, але й інших суб'єктів окремого провадження – заінтересованих осіб та представників.

У теорії цивільного процесуального права побувала думка, що цивільна процесуальна правоздатність належить особам з моменту народження та існує до смерті. Сьогодні існує ще інший погляд щодо цього питання. Так, С. В. Сенік та Р. Я. Лемик слушно зауважують, що правоздатність у цивільному процесі виникає від моменту вступу у процесуальні відносини, оскільки особа не володіє процесуальною правоздатністю за межами цивільного судочинства, адже немає потреби володіти правом змінювати підстави чи предмет позову, якщо особа не звернулася до суду [2, с. 36]. Підтримуючи цю думку науковців, вважаємо, що цивільна процесуальна правоздатність виникає в особи з моменту звернення до суду, а не від народження, оскільки особа може здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати цивільні процесуальні обов'язки тільки під час розгляду справи в суді.

Цивільна процесуальна правоздатність не пов'язана ні з віком, ні з психічним станом осіб, тому всі особи володіють цивільною процесуальною правоздатністю і можуть бути заявниками та заінтересованими особами, які беруть участь у справі. У зв'язку з цим немає необхідності перевіряти наявність цивільної процесуальної правоздатності в осіб у разі їх звернення до суду.

2. Юридична заінтересованість. Ця передумова права на звернення до суду полягає в тому, що обставини або юридичні факти, які просить встановити заявник, повинні впливати на його особисті або майнові права чи обов'язки, тобто породжувати для нього ті чи інші юридичні наслідки.

Заявники та заінтересовані особи мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і в реалізації ухваленого по ній рішення. Їхня заінтересованість зумовлюється тим, що вони мають відношення до справи як учасники відносин, з приводу яких виникла необхідність звернення до суду з метою встановлення юридичних фактів, станів або для створення умов здійснення особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Найбільш заінтересованою особою в справі є заявник, оскільки рішення у справі передусім впливатиме на його права та обов'язки та можливість їхньої реалізації. На думку С. Я. Фурси, юридична заінтересованість заявника обмежується констатацією факту, встановлення якого є самостійною метою процесу і полягає в необхідності реалізувати конкретне суб'єктивне право [3, с. 14]. У справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, юридична заінтересованість виражається у неможливості здійснення того чи іншого суб'єктивного права.

3. Юрисдикція (Підвідомчість). Справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу підвідомчі тільки суду. Це обумовлено тим, що, для встановлення цього факту необхідно детально з'ясувати всі обставини справи, дослідити докази, а це виключна компетенція суду. Більше того, рішення суду є гарантом визнання таких відносин законними та правомірними.

4. Відсутність спору про право. Справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу можуть бути як спірними, так і безспірними. В порядку окремого провадження ці справи будуть розглядатися тільки за умови відсутності спору про право. Цей спір може виникати як між особами щодо яких встановлюється факт, так і між особами, для яких встановлення цього факту має юридичне значення.

5. Відсутність рішення суду або ухвали суду про відмову у відкритті провадження або закриття провадження у справі, які набрали законної сили, з того самого предмета і підстав і між тими ж суб'єктами, тобто відсутність тотожного рішення чи ухвали. У цьому разі наявне загальне правило про те, що з вимогою можна звертатися до суду тільки один раз. Повторний розгляд тієї самої вимоги міг би призвести до такої ситуації, коли тій самій справі було б ухвалено суперечливі рішення.

Особливістю справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу є те, що їхня специфіка і, зокрема, їхня тривалість, обумовлюють наявність такої відмінної ознаки цих справ, як можливість звернення до суду з тією самою заявою у разі ухвалення судом рішення про відмову в її задоволенні або постановлення ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою заявника від заявлених вимог, адже в такому разі щоразу змінюється підстава вимоги, що є закономірним для тривалих правовідносин.

6. Відсутність у провадженні цього чи іншого суду справи між тими самими суб'єктами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Тут йдеться про відсутність тієї самої справи на розгляді одночасно в двох суддів, адже така ситуація може призвести до того, що відбуватиметься два незалежні розгляди тієї самої справи, внаслідок чого можливе ухвалення двох суперечливих рішень. Наявність справи в провадженні одного суду унеможлиблюють розгляд тієї самої справи одночасно і в іншому суді, а отже, є підставою для відмови у відкритті провадження у справі.

Недотримання загальних передумов права на звернення до суду є підставою для відмови у відкритті або закритті провадження у справі відповідно до ч. 2 ст. 122 та ст. 205 ЦПК України.

Розглянемо спеціальні передумови права на звернення до суду у досліджуваній категорії справ.

А. Факти, що підлягають встановленню, повинні мати юридичне значення, тобто від них має залежати виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав особи. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу має юридичне значення, оскільки згідно зі ст. 74 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року [4], якщо чоловік і жінка проживають однією сім'єю, однак не перебувають у шлюбі між собою, майно, нажите ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності. Відповідно до ч. 1 ст. 91 СК України, якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той з них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання згідно з ст. 76 СК України. Відповідно до ст. 1264 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) [5] в четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Цей факт також визначає можливість врегульовувати сімейні відносини за письмовим договором (ч. 2 ст. 9 СК України); враховується в разі ухвалення рішення суду про усиновлення (ч. 4, 5 ст. 211 СК України) тощо.

Проте в судовій практиці трапляються випадки, коли зазначена передумова не береться до уваги судом, що є неправильним застосуванням норм матеріального права. Так, Особа 2 звернулася до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу і просила встановити факт її спільного проживання однією сім'єю з Особою 3. У своїй заяві Особа 2 вказала, що встановлення цього факту їй необхідно для отримання свідоцтва про право на спадщину після померлого. Свої вимоги заявник обґрунтовує тим, що більше ніж 12 років вона перебувала у фактичних шлюбних відносинах з Особою 3. Від фактичних шлюбних відносин у них 23 квітня 2005 року народився син – Особа 4, батьком якого записаний Особа 3. Рішенням Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16 червня 2011 р. заяву Особи 2 було задоволено [6].

Проте відповідно до вимог ч. 1 ст. 1258 ЦК України спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Згідно зі ст. 1261, 1264 ЦК України насамперед право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, а в четверту чергу – особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Як вбачається з матеріалів справи, у спадкодавця був син – Особа 4 і відповідно до ст. 1261 ЦК України він має право на спадщину, яка відкрилася після смерті його батька – Особи 3. Отже, Особа 2 не має права на спадщину після смерті Особи 3, оскільки є спадкоємці попередньої черги – син спадкодавця, а отже, встановлення цього факту не має для заявниці юридичного значення, а тому у задоволенні заяви Особі 2 слід було відмовити. Так, судом першої інстанції було неправильно застосовано норми матеріального права, що є підставою для скасування рішення суду і ухвалення нового рішення (п. 4 ч. 1 ст. 309 ЦПК України).

Б. Чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу може бути встановлений тільки судом.

В. У заявника немає іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу посвідчується тільки рішенням суду, яке набрало законної сили.

Г. Встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право. Ця передумова свідчить про те, що основною метою звернення особи до суду із вимогою про встановлення того чи іншого факту не повинно бути вирішення спору про право, тобто, якщо особа звертається до суду за встановленням факту, що має юридичне значення, тільки для того, щоб надалі вирішити спір про право, розгляд справи в окремому провадженні неможливий. Так, у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, якщо встановлення факту необхідне заявнику для поділу майна після припинення сімейних відносин, то така справа розглядається у позовному провадженні разом із позовом про поділ майна. Якщо ж заява про встановлення факту буде подана, наприклад, для оформлення спадщини і заінтересована особа не оспорує цього права, то така справа розглядається у порядку окремого провадження.

У справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу спеціальними передумовами права на звернення до суду також є:

– Жодна з осіб, щодо яких встановлюється факт їх проживання однією сім'єю без шлюбу (“фактичне подружжя”), не повинен перебувати в іншому зареєстрованому шлюбі чи “фактичних шлюбних відносинах”, одночасно проживаючи однією сім'єю з іншою особою. Ця передумова зумовлена тим, що, згідно з ч. 1 ст. 25 СК України, чоловік та жінка можуть одночасно перебувати в одному шлюбі. Згідно з п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 р. “Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя” [7] у разі застосування ст. 74 СК України, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю. Як справедливо зазначає С. М. Лепех, критерієм, дотримання якого є обов'язковим для надання правової охорони таким сімейним відносинам, є те, що такі особи не перебувають у жодному зареєстрованому шлюбі – ані між собою, ані з третіми особами [8, с. 149]. Погоджуючись із позицією Пленуму Верховного суду України, варто додати, що суду слід встановлювати факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу незалежно від перебування осіб в іншому зареєстрованому шлюбі тільки за умови, що зареєстрований шлюб передував “фактичним шлюбним відносинам” і був припинений до їх виникнення або був укладений після припинення “фактичних шлюбних відносин”.

На практиці трапляються випадки встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу під час перебування їх в іншому зареєстрованому шлюбі, що вважаємо неможливим. Так, Суворовський районний суд м. Херсона, розглянувши в порядку окремого провадження справу за заявою гр. А. про встановлення факту проживання однією сім'єю, встановив, що 27 листопада 1999 р. між гр. А. та гр. Б. зареєстровано шлюб, який розірвано 19 вересня 2000 р. Між гр. А. та гр. Є., що є громадянином Німеччини, 07 березня 2001 р. було зареєстровано новий шлюб. 21.11.2001 р. між гр. Б. та гр. Е., що є громадянкою Німеччини, також було зареєстровано шлюб. Із матеріалів справи вбачається, що офіційне розлучення та вступ в інші шлюби не призвело до зміни та припинення відносин між заявницею та заінтересованою особою, які виражалися в їхньому спільному проживанні в будинку батьків заявниці, а в період перебування заявниці в Німеччині і під час виїзду за кордон гр. Б. – у м. Берліні, в спільному вирішенні важливих питань щодо місця проживання, придбання майна і користування ним тощо, щодо ведення спільного бюджету, у взаємному піклуванні один про одного, про дитину, в спільному колі родичів та друзів. Само по собі офіційне розірвання шлюбу та вступ в інші шлюби не є беззаперечним доказом неможливості існування сімейних стосунків між колишнім подружжям. Водночас згідно із встановленими обставинами справи характер взаємовідносин свідчить про наявність між заявницею та заінтересованою особою тривалих подружніх стосунків і після офіційного розлучення. На підставі викладеного суд вирішив встановити факт проживання однією сім'єю гр. А. та гр. Б. з 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2004 р. [9]

– Встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу між особами різної статі. Згідно з ч. 4 ст. 3 СК України, підставами створення сім'ї, крім шлюбу, кровного споріднення та усиновлення, є інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства. Існування одностатевих шлюбів суперечить моральним засадам суспільства, тому не може бути підставою створення сім'ї. Отже, встановлення факту проживання однією сім'єю без шлюбу осіб однієї статі є неможливим.

Процесуальні наслідки недотримання спеціальних передумов права на звернення до суду у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не зазначені в ЦПК України. Вважаємо, що недотримання цих передумов має наслідком відмову у відкритті чи закритті провадження по справі на тій підставі, що заява не підлягає розгляду в суді в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 2 ст. 122, п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК України).

Реалізація права на звернення до суду пов'язана не лише з наявністю або відсутністю передумов права на звернення до суду, але і з необхідністю дотримання встановлених законом умов реалізації цього права. Розглянемо обов'язкові умови реалізації права на звернення до суду в справах, що виникають із шлюбних правовідносин.

1. Дотримання правил про підсудність справи. Заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за місцем її проживання (ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

2. Наявність у заявника цивільної процесуальної дієздатності. Суб'єктами окремого провадження, з ініціативи яких порушується провадження у справі, є заявники. Можливість участі заявника в розгляді справи судом обумовлюється наявністю в нього цивільної процесуальної дієздатності. Цивільну процесуальну дієздатність мають фізичні особи, які досягли повноліття (ч. 1 ст. 29 ЦПК України). Згідно з ч. 2 цієї статті неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді в справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Відповідно до ч. 1 ст. 18 СК України кожен учасник сімейних відносин, який досяг 14 років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. У зв'язку з цим, варто погодитися із зауваженням Л. А. Кондратьєвої про те, що із зазначеного в ст. 18 СК України віку неповнолітній повинен бути наділений і процесуальною правоздатністю, і дієздатністю та бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин у разі звернення до суду за захистом своїх прав [10, с. 56].

Оскільки сімейні відносини – це та сфера відносин, у якій суб'єкти беруть участь виключно особисто, то робимо висновок, що в справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу неповнолітні особи та фізичні особи, цивільна дієздатність яких обмежена, повинні особисто здійснювати свої процесуальні права та обов'язки.

Щодо малолітніх осіб, то вони можуть бути заявниками в справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, оскільки законом не встановлено віку, з якого воно допускається, тому можливими є випадки спільного проживання без шлюбу особою, яка не досягла 14 років, і виникнення в неї необхідності встановити в суді факт спільного проживання. Проте, відповідно до ст. 29 ЦПК України, малолітні особи не можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та обов'язки, а тому в зазначених випадках від їхнього імені виступатимуть законні представники.

У справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу видається можливим звернення до суду опікуна недієздатної особи, якщо цього вимагають її інтереси, або органу опіки та піклування у порядку, встановленому ст. 45 ЦПК України. Можливість звернення до суду по цій категорії справ опікуна недієздатної особи, якщо недієздатність настала під час спільного проживання, може бути зумовлена, наприклад, необхідністю оформлення спадщини недієздатною особою після смерті особи, з якою він (вона) проживали спільно без шлюбу тощо.

Заявниками в справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу можуть бути як обидва з такого “фактичного подружжя”, так і один з них. Крім того, справедливим є зауваження, висловлене в юридичній літературі, про можливість встановлення цього факту в разі смерті обох з подружжя за заявою їхніх спільних дітей та інших осіб, для яких встановлення факту породжує виникнення, зміну або припинення особистих майнових чи немайнових прав [3, с. 21; 11, с. 233]. Спільними дітьми чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, є діти, що походять від них. Походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини (ч. 1 ст. 125 СК України). Походження дитини від батька визначається за заявою матері та батька дитини або за рішенням суду про визнання батьківства (ч. 2 ст. 125 СК України). На підставі цих документів орган ДРАЦСу видає свідоцтво про народження, яке є підтвердженням того, що записана в ньому дитина є спільною дитиною чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю без шлюбу.

Обов'язковою передумовою права на звернення до суду в справах про встановлення фактів є наявність у факту, що встановлюється, юридичного значення, тобто з'ясування мети встановлення цього факту. Так, щоб дати остаточну відповідь на питання про те, чи можуть спільні діти чоловіка та жінки, які проживали однією сім'єю без шлюбу, та інші особи, для яких встановлення цього факту породжує виникнення, зміну або припинення особистих майнових чи немайнових прав, звертатися до суду за встановленням факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу, слід з'ясувати мету встановлення ними такого факту.

Відповідно до ч. 1 ст. 74 СК України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Проте для того, щоб визнати майно спільною сумісною власністю цих осіб, необхідно встановити в суді факт їх проживання однією сім'єю без шлюбу.

Поширення на майно чоловіка та жінки, які проживали спільно без шлюбу, режиму спільної сумісної власності має важливе юридичне значення під час спадкування майна їхніми спільними дітьми в тих випадках, коли право власності на це майно оформлено лише на одну з осіб, які проживали спільно без шлюбу. Отже, можемо зробити висновок, що спільні діти чоловіка та жінки, які проживали однією сім'єю без шлюбу, мають право звертатися до суду за встановленням факту проживання їхніми батьками однією сім'єю без шлюбу.

Видається можливим звернення до суду у цій категорії справ не тільки спільних дітей чоловіка та жінки, але й власних дітей кожного з них, оскільки в разі, якщо право власності на майно, набуте за час спільного проживання, оформлено, наприклад, на чоловіка, а першою померла жінка, то її власні діти набуватимуть права на спадкування її частки в цьому майні лише, якщо буде встановлено факт спільного проживання їхньої матері із цим чоловіком.

Іншими особами, для яких встановлення цього факту породжує виникнення, зміну або припинення особистих майнових чи немайнових прав, можуть бути інші (крім дітей) спадкоємці чоловіка та жінки, які проживали однією сім'єю без шлюбу, або їхні утриманці. Вони мають право на звернення до суду у цій категорії справ, оскільки встановлення факту має для них схоже юридичне значення, як і для дітей подружжя. На практиці трапляються випадки звернення до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу таких інших осіб. Так, заявниця звернулася до суду зі заявою, в якій просить встановити факт проживання Особа_3, який помер 09.09.2013 року однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 1955 року з Особа_4, яка померла 25.01.2006 року. В обґрунтування заяву посилаються на те, що 26.11.2002 року батько її чоловіка Особа_3 склав заповіт, яким заповів все своє майно їй, а 09.09.2013 року Особа_3 помер. Водночас зі свідцтва про право власності на квартиру видно, що її співвласниками були Особа_3, Особа_4 та її син Особа_5. Після смерті Особа_4 25.01.2006 року, з якою Особа_6 проживав однією сім'єю без шлюбу, він як спадкоємець четвертої черги прийняв спадщину, оскільки проживав з нею та був зареєстрований у спірній квартирі, проте належно не оформив свої спадкові права. Встановлення факту заявнику необхідно для того, щоб оформити своє право на спадщину за заповітом. Суд заяву задовольнив [12].

Звернення до суду дітей осіб, які проживали однією сім'єю без шлюбу, або інших осіб видається можливим також у тих випадках, коли померла тільки одна з осіб, які проживали однією сім'єю без шлюбу, а інша, хоча і не заперечує факт їх спільного проживання, але особисто до суду не звертається, оскільки невстановлення цього факту позбавляє дітей чи інших осіб права на спадкування.

Якщо обидві особи, які проживали однією сім'єю без шлюбу, живі, вони особисто повинні звертатися до суду за встановленням цього факту, і їх діти чи інші особи не можуть бути заявниками у цій категорії справ, оскільки в такому випадку цей факт не матиме для них юридичного значення.

3. Наявність належно оформлених повноважень на ведення справи в представника. Повноваження представників, згідно зі ст. 42 ЦПК України, мають бути посвідчені довіреністю фізичної особи, свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном чи піклувальником. Відповідно до ч. 4 ст. 42 ЦПК України повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватись ордером або договором.

4. Дотримання встановлених законом вимог щодо форми і змісту заяви. Заява повинна відповідати вимогам, встановленим у ст. 119 ЦПК України, з урахуванням особливостей справ окремого провадження. Так, заяви в справах про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу повинні подаватися до суду в письмовій формі і містити: назву суду, до якого подається заява; прізвище, ім'я, по батькові заявника повністю, а також представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання (перебування) або місце знаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі; зміст вимоги заявника; виклад обставин, якими заявник обґрунтовує свою вимогу; зазначення доказів, що підтверджують кожен обставину, наявність підстав для звільнення від доказування; перелік документів, що додаються до заяви. У заяві в цій категорії справ не вказується ціна позову, оскільки вимога заявника носять немайновий характер.

Крім основних елементів, зазначених вище, в заяві про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу відповідно до ст. 258 ЦПК України також слід зазначити, який факт заявник просить встановити та з якою метою; причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; докази, що підтверджують факт. Вказівка мети встановлення факту дає змогу судді визначити, чи має факт юридичне значення, з'ясувати характер заінтересованості в справі заявника та визначити інших заінтересованих у справі осіб.

Заява про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу повинна містити також вказівку на осіб, які можуть бути заінтересованими в результатах розгляду справи, що дає можливість суду вирішити питання про коло осіб, які будуть брати участь у справі.

Заява підписується заявником із зазначенням дати її подання. Якщо заяву подають співзаявники, кожен з них підписує її особисто.

До заяви додають документ, що підтверджує сплату судового збору.

Крім цих загальних вимог, існують також додаткові вимоги щодо змісту заяв у справах про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу. За аналогією із ч. 4 ст. 119 ЦПК України, заява в справах окремого провадження повинна відповідати іншим вимогам, встановленим законом.

У заяві про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу обов'язково слід зазначити прізвище, ім'я, по батькові чоловіка та жінки, які проживали однією сім'єю без шлюбу, оскільки цей факт встановлюється між конкретними особами, а не абстрактно. Крім того, в такій заяві доцільно зазначити конкретний період, протягом якого вони проживали однією сім'єю, оскільки цю обставину слід враховувати під час з'ясування питання про те, чи має такий факт юридичне значення. У заяві про встановлення цього факту також слід зазначити місце проживання та місце роботи осіб, які проживають однією сім'єю; прізвище, ім'я, по батькові їхніх спільних дітей тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 258 ЦПК України до заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, додаються докази, що підтверджують викладені в заяві обставин, і довідка про неможливість відновлення втрачених документів. Треба зауважити, що у справах про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу документ не є втрачений, він відсутній у силу того, що такі відносини не були зареєстровані в органах ДРАЦСу. З цієї причини не можливо відновити той документ, якого не було. Це зумовлено тим, що згідно з чинним законодавством, факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не підтверджується жодним іншим документом, крім рішення суду про його встановлення. Зобов'язати зареєструвати шлюб у такому разі суд не може, оскільки, по-перше укладення шлюбу є правом кожної особи, а,

по-друге, реєстрація шлюбу не вирішить проблеми, адже особи, які спільно проживали без шлюбу, набуватимуть статусу подружжя лише з моменту реєстрації шлюбу, а відносини, що існували до укладення шлюбу, залишаться не врегульованими. Тому за цією категорією не може йтися про подання вищезгаданої довідки про неможливість відновлення втраченого документа.

5. Сплата судового збору. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України “Про судовий збір” від 08 липня 2011 року [13] судовий збір справляється у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. Згідно з ч. 2 ст. 4 цього Закону із заяв у справах окремого провадження справляється судовий збір – 0,2 розміру мінімальної заробітної плати.

Юридична природа умов реалізації права на звернення до суду за судовим захистом інша, ніж у передумов права на звернення до суду. Хоч порушення умов звернення до суду унеможливорює відкриття провадження по справі, проте його можна усунути за волею заінтересованої особи.

Недотримання умов реалізації права на звернення до суду за аналогією із справами позовного провадження є підставою для залишення заяви без руху або повернення заяви відповідно до ст. 121 ЦПК України.

Відповідно до п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12 червня 2009 р. “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції” [14], якщо порушення правил статей 119, 120 ЦПК України виявлені під час розгляду справи, вони усуваються в ході судового розгляду або настають наслідки, передбачені п. 8 ч. 1 ст. 207 ЦПК України. Крім того, заяви в справах про встановлення факту проживання однією сім’єю чоловіка та жінки без шлюбу, повертаються заявникові з підстав, передбачених ч. 3 ст. 121 ЦПК України.

Після усунення недоліків заяви заінтересована особа вправі повторно звернутися до суду з заявою у тій самій справі (ч. 5 ст. 121 ЦПК України). Це обумовлено тим, що умови реалізації права на звернення до суду не заторкують наявності суб’єктивного процесуального права на звернення до суду в конкретній справі, а визначають порядок його реалізації.

З’ясувавши наявність позитивних і відсутність негативних передумов права на звернення до суду та дотримання умов реалізації права на звернення до суду, суддя вирішує питання про відкриття або про відмову у відкритті провадження у справі.

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справах про встановлення факту проживання однією сім’єю чоловіка та жінки без шлюбу з підстав, передбачених у ч. 2 ст. 122 ЦПК України, з урахуванням особливостей цієї категорії справ, які було визначено вище.

Відкриваючи провадження у справі, суддя повинен встановити наявність у заявників інших взаємопов’язаних вимог і з’ясувати можливість їх розгляду в одному провадженні з основною вимогою та вирішити питання про об’єднання або роз’єднання вимог. Згідно з ч. 3 ст. 235 ЦПК України справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених цим кодексом, а тому суд вправі постановити ухвалу про об’єднання в одне провадження кількох однорідних вимог за заявою одного й того самого заявника. Залежно від обставин справи, суд вправі постановити ухвалу про роз’єднання кількох поєднаних в одному провадженні вимог у самостійні провадження, якщо їхній спільний розгляд ускладнює вирішення справи.

У порядку окремого провадження розглядаються справи, передбачені ч. 2, 3 ст. 234 ЦПК України, та інші справи у випадках, встановлених законом. Натомість у порядку позовного провадження можна розглядати будь-яку вимогу, якщо особа вважає, що її право порушується, не визнається або оспорується. З огляду на викладене, відмова у відкритті провадження у справі, що розглядається в порядку окремого провадження, унеможливорює повторне звернення з такою самою заявою у порядку окремого провадження, однак заявник має право звернутися з тими самими вимогами у порядку позовного провадження за умови, що ця справа підлягає розгляду в порядку позовного провадження.

Висновки. У справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу спеціальними передумовами права на звернення до суду є: жодна з осіб, щодо яких встановлюється факт їх проживання однією сім'єю без шлюбу (“фактичне подружжя”), не повинен перебувати в іншому зареєстрованому шлюбі чи “фактичних шлюбних відносинах”, одночасно проживаючи однією сім'єю з іншою особою; встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу між особами різної статі. У заяві про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу обов'язково слід зазначити прізвище, ім'я, по батькові чоловіка та жінки, які проживали однією сім'єю без шлюбу.

Заявниками у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу можуть бути малолітні особи, а також видається можливим звернення до суду по цій категорії справ опікуна недієздатної особи, якщо цього вимагають її інтереси, або органу опіки та піклування. Заявниками в справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу можуть бути як обидва з такого “фактичного подружжя”, так і один з них, а також їхні спільні діти, власні діти кожного з них та інші особи, для яких встановлення факту породжує виникнення, зміну або припинення особистих майнових чи немайнових прав. Якщо обидві особи, які проживали однією сім'єю без шлюбу, живі, вони особисто повинні звертатися до суду за встановленням цього факту, і їхні діти чи інші особи не можуть бути заявниками у цій категорії справ.

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – Ст. 492. 2. Цивільне процесуальне право : навч. посіб. / С. В. Сенік, Р. Я. Лемик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с. 3. Фурса С. Я. Проведення в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право” / С. Я. Фурса. – К., 1997. – 23 с. 4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135. 5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356. 6. Рішення Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16 червня 2011 року / Справа № 20-35/11 // Архів Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області. 7: “Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя” : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 року // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 1. – С. 5. 8. Лепех С. М. Проблеми правового регулювання відносин конкубітату за СК України 2002 р. / С. М. Лепех // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. – Львів : ЛьвДУВС. – 2010. – № 3. – С. 147–154. 9. Рішення Суворовського районного суду м. Херсона від 06 березня 2008 року / Справа № 2“о”-82/08 // Архів Суворовського районного суду м. Херсона. 10. Кондрат'єва Л. А. Цивільна процесуальна правоздатність неповнолітніх осіб / Л. А. Кондрат'єва // Судова апеляція. – 2007. – № 3(8). – С. 53–59. 11. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект) : монографія / М. М. Ясинок. – Одеса : Національний університет “Одеська юридична академія”, 2011. – 380 с. 12. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 28 жовтня 2013 року / Справа № 442/7125/13-ц // Архів Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області. 13. Про судовий збір: Закон України від 08 липня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – Ст. 2349. 14. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12 червня 2009 року // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 8. – С. 3–12.

REFERENCES

1. Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy [Civil procedural code of Ukraine] vid 18 bereznya 2004. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 2004, vol. 40, art. 492.
2. Tsyvil'ne protsesual'ne pravo [Civil procedural law] : navch. posibnyk / S. V. Senyk, R. Ya. Lemyk, Lviv, Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka Publ., 2010. 424 p.
3. Fursa S. Ya. Provdzhennya v spravakh pro vstanovlennya faktiv, shcho mayut' yurydychne znachennya, u poryadku tsyvil'noho sudochynstva. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.03 "Tsyvil'ne pravo i tsyvil'nyy protses, simeyne pravo, mizhnarodne pryvatne pravo" [Proceeding in cases about establishment facts having legal sense in order of civil proceeding]. Kyiv, 1997. 23 p.
4. Simeynyy kodeks Ukrainy [Family code of Ukraine] vid 10 sichnya 2002. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 2002, vol. 21, art. 135.
5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy [Civil code of Ukraine] vid 16 sichnya 2003. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 2003, vol. 40, art. 356.
6. Rishennya Dniprovs'koho rayonnoho sudu m. Dniprodzerzhyn'ska Dnipropetrovs'koyi oblasti vid 16 chervnya 2011 roku / Sprava 2o-35/11. Arkhiv Dniprovs'koho rayonnoho sudu m. Dniprodzerzhyn'ska Dnipropetrovs'koyi oblasti.
7. "Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pry roz'hlyadi sprav pro pravo na shlyub, rozirvannya shlyubu, vyznannya yoho nediyssnym ta podil spil'noho mayna podruzzhzha". Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 11 vid 21 hrudnya 2007 r. [About practice of application by courts of legislation by hearing of cases about the right to marry, divorce, avoidance of a marriage and dividing of common property of spouses]. Visnyk Verkhovnoho sudu Ukrainy, 2008, vol. 1, art. 5.
8. Lepekh S. M. Problemy pravovoho rehulyuvannya vidnosyn konkubinatu za SK Ukrainy 2002 r. [Problems of legal regulation of relationship of concubinage by FC of Ukraine 2002] Naukovyy visnyk L'viv'skoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific bulletin of Lviv state university of internal affairs]. Seriya yurydychna. Zbirnyk naukovykh prats'. Lviv, LvivSUIA Publ., 2010, vol. 3, pp. 147-154.
9. Rishennya Suvorov'skoho rayonnoho sudu m. Khersona vid 06 bereznya 2008 roku / Sprava 2"o"-82/08. Arkhiv Suvorov'skoho rayonnoho sudu m. Khersona.
10. Kondrat'yeva L. A. Tsyvil'na protsesual'na pravozdatnist' nepovnlitnikh osib [Civil procedural capacity of infant person]. Sudova apelyatsiya, 2007, vol. 3(8), pp. 53-59.
11. Yasyuk M. M. Osoblyvosti okremoho provdzhennya u tsyvil'nomu protsesual'nomu pravi Ukrainy (teoretyko-pravovyy aspekt) [Features of ex parte proceeding in Ukraine civil procedural law], Odesa, Natsional'nyy universytet "Odes'ka yurydychna akademiya" Publ., 2011. 380 p.
12. Rishennya Drohobys'koho mis'krayonnoho sudu L'viv'skoyi oblasti vid 28 zhovtnya 2013 roku / Sprava 442/7125/13-ts. Arkhiv Drohobys'koho mis'krayonnoho sudu L'viv'skoyi oblasti.
13. Pro sudovyy zbir [About judicial tax] Zakon Ukrainy vid 08 lypnya 2011 roku. Ofitsiynyy visnyk Ukrainy, 2011, vol. 59, art. 2349.
14. Pro zastosuvannya norm tsyvil'noho protsesual'noho zakonodavstva pry roz'hlyadi sprav u sudi pershoi instantsiyi. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 2 vid 12 chervnya 2009 roku [About application of norms of civil procedural legislation by trial in the court of the first instance]. Visnyk Verkhovnoho sudu Ukrainy, 2009, vol. 8, pp. 3-12.